

- 1) izdvajanje vlasteoskih rodova i stvaranje feudalnih kneštava i
- 2) postojanje hrvatskih plemena i njihovih pripadnika kao osnovice iz koje se

izdvajaju vlasteoski rodovi, ali iz koje će izrasti i niže plemstvo (*nobiles* i *nobiles duodecim generationum regni Croatiae*). Stoga širi pojam “plemstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj” od XII. do XV. stoljeća čine dvije stalaške razine:

- 1) vlastela, velikaši (*comites*) i
- 2) niže plemstvo (*nobiles*), s dvama slojevima:
 - a) niže plemstvo (*nobiles*) u širem smislu i
 - b) “plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske” (*nobiles duodecim generationum regni Croatiae*).

6) Plemena i vlastela

Ako bismo smjeli suditi prema kratkim upisima u kartularu Samostana sv. Ivana Evanđelista (*Policorion*), najraniji podaci o pripadnicima nekih hrvatskih plemena, čini se, potječu iz sredine druge polovice XI. stoljeća,⁹¹ ali se prvi kontinuirani, pouzdani podaci o hrvatskim plemenima u zadarsko-biogradskom zaleđu počinju pojavljivati tek jedno stoljeće kasnije, u sredini 60-ih godina XII. stoljeća. Pri tome je primjetno da se i tada njihova imena, odnosno njihovi pripadnici, teško probijaju iz anonimnosti vrelâ, pa u prvi mah većina od njih ne nosi oznaku plemena, nego samo vlastito ime.

U ispravi Samostana sv. Tome za posjede kod Tinja iz 1164. godine spominje se 18 svjedoka Hrvata (*ex Sclavis*), od kojih samo dvojica imaju naslove koji ih pobliže određuju: Toljen je sudac u Tinju (*iudex Tini*), a “Viecha” podžupan (*potsub*), dok je 16 svjedoka-Hrvata navedeno samo po imenu, bez ikakva određivanja, osim zajedničke narodnosne pripadnosti. Ime plemena ne spominje se ni uz jednoga od 18 svjedoka-Hrvata. U opisu pak spora oko zemljišta u toj se ispravi spominju Glamočani (*Slamozani*) i “terra Mogorouizi”, dakle zemljište koje pripada jednom Mogoroviću.⁹²

U ispravi samostana sv. Krševana iz 1166. godine, u opisu međa zemalja u Kamenjanima što ih je samostanu darovao Kuzma, župan Lučke županije, također se spominje 18 svjedoka-Hrvata (*ex Sclavis*), od kojih dvojica nose nazive časti: Dominik je, zvan “Platimissa”, svećenik, a Tolidrug je podžupan (*potsub*), dok je dvojici navedena pripadnost plemenu: Stanče i Berinja su Lapčani. Unatoč tome 14 Hrvata zabilježeno je samo vlastitim imenom, bez ikakva određivanja pripadnosti, osim narodnosne.⁹³ Sličan je sastav svjedoka-Hrvata u ispravi Katarine, opatice splitskoga Samostana sv. Benedikta, iz 1171., kojom utvrđuje međe posjeda u Dilatu. U ispravi se spominje 10 svjedoka-Hrvata (*ex*

Sclavis): jedan je od njih, Draginja, podžupan (*podzuppo*), dok su devetorica označeni samo vlastitim imenom i općom narodnosnom oznakom.⁹⁴

Skupine svjedoka-Hrvata, koje u najranijim izvorima o hrvatskim plemenima uz vlastito ime ne nose nikakvu drugu oznaku, pokazuju kakva je bila razina znanja o hrvatskom zaleđu u dalmatinskim gradovima, tko se u svijesti zadarskoga ili splitskoga društva izdvajao iz mnoštva Hrvata u neposrednome gradskom zaleđu. Iz njega do gradskih društava najprije dopiru ugledniji Hrvati koji nose župansku, podžupansku, sudačku ili svećeničku čast. Svi drugi svjedoci, koji se u ispravama spominju kao vlasnici susjednih zemljišta, poznati su u gradovima samo imenom i oznakom narodnosne pripadnosti. U isti mah isprave iz 60-ih i 70-ih godina XII. stoljeća takvom predodžbom o zaleđu pokazuju da na prostoru seoskih općina i hrvatskih plemena još ne postoji nikakvo staleško, plemićko ustrojstvo kakvo bismo morali očekivati ako bismo prihvatili datiranje ključnih podataka *Qualitera*, prije svega sâm, staleški označeni, pojam “dvanaest plemića iz dvanaest plemena Hrvatske”, u početak XII. stoljeća. Podaci o Hrvatima-svjedocima u navedenim ispravama iz sredine XII. stoljeća sami po sebi osporavaju bilo kakvu mogućnost staleškoga, plemićkoga organiziranja na području između Zrmanje i Cetine u tom razdoblju.

No oznaka pripadnosti imenom plemena, koliko se može suditi prema sačuvanim vrelima, postaje običnija u 80-im godinama XII. stoljeća. U ispravi Stanče Lapčanina iz 1182. godine za selo Kokičane među 13 svjedoka nalazi se osam Kačića (*Cacicli*), tri Praskvića i dva Sernoseka, a pristav je Gradislav Mirošević Hlivnjanin.⁹⁵ Iznimno se oznaka pripadnosti plemenu pojačava oznakom ugleda. U ispravi Samostana sv. Krševana iz 1183. godine najprije se ističe da Dionizije, ban Dalmacije i Hrvatske, donosi odluku o uvođenju Samostana u posjed Brda uz savjet “svih župana Slavonije” (*cunctorum iupanorum Slavonie*), tj. srednjovjekovne Hrvatske i njezinih župana, što upućuje na ugled županske časti, a zatim se kaže da su tom činu bili prisutni “ovi plemići” (*hii nobiles*), pretežno Zadrani, a pokraj njih i Radonja Virević i Tolimir, sin Stjepana Šubića (*Subici*).⁹⁶ Izraz *nobiles* u toj ispravi za pripadnike plemena Virevića i Šubića nije staleška oznaka, nego znak ugleda. To je još jasnije u ispravi iz *Policoriona* iz 1188. godine o uvođenju Samostana sv. Kuzme i Damjana u posjed zemljišta kod Tinja, u kojoj se ističe da su zavodu bili prisutni “ovi plemići” (*hii nobiles*) i to “Hrvati i Latini” (*tam Sclavi quam Latini*): među svjedocima je od Zadrana (Latini) jedan Zlorad (*Sluradi*), ali i jedan Hrvat, Borić Gusić.⁹⁷ Naziv *nobilis* za Borića Gusića u ovoj ispravi sasvim sigurno ne označava plemića u staleškome smislu; to je znak ugleda koji se odnosi na svjedoke kao cjelinu, i na Zadrane i na Hrvate, dakle na obje narodnosne skupine.

Potkraj XII. i na početku XIII. stoljeća broj hrvatskih plemena, imena kojih se spominju u zadarskim ispravama, postaje sve veći. U ispravi Samostana sv. Krševana iz 1194. za posjed u Kamenjanima spominju se i svjedoci “iz Hrvatske”

(*de Chruatia*), među njima dva Gusića, od kojih jedan, u tekstu nazvan "Boieus", nosi naziv župana (*iupanus*), zatim dva Hlivnjana, dva Lapčana, po jedan Kamenjanin, Ramljanin, Polečić, Glamočanin, Starošananin i Sernosek, što znači da se u ispravi spominju pripadnici devet hrvatskih plemena.⁹⁸ U dokumentu pak iz *Policoriona*, kojim se crkva sv. Petra u Bubnjanima, u zaleđu Biograda, 1207. godine predaje samostanu sv. Kuzme i Damjana, najprije se spominju osmorica Gusića, kao utemeljitelji (*fundatores*) crkve, dok se među svjedocima navode 9 Hrvata iz 7 hrvatskih plemena. Od njih se četiri plemena spominju u *Qualiteru* (Mogorovići, Kačići, Lasničiči, Čudomirići), što znači da u sredini XIV. st. ulaze u "plemstvo dvanaestero plemena", ali se načinom bilježenja u instrumentu zadarskoga notara Vitalisa ničim ne razlikuju od pripadnika plemenâ koji ostaju izvan te plemićke zajednice (jedan Hlivnjanin, dvojica Virevića i jedan Glamočanin).⁹⁹ Svjedoci su u toj ispravi navedeni samo osobnim imenom i imenom plemena, pa njihov društveni položaj određuje samo pripadnost plemenu. Slično je i u ispravi iz *Policoriona* o zavodu zemalja u Gorici Samostana sv. Kuzme i Damjana iz 1222., u kojoj se spominju pripadnici plemena Virevića: trojica od njih navedena su osobnim imenom i nazivom plemena Virevića, a odluku donose "pošto su se okupili s drugim našim rodacima koji su iz istoga našega plemena" (*congregatis omnibus aliis propinquis nostris, qui sunt de eadem nostra progenie*).¹⁰⁰ Spomenimo, napokon, iz prvoga razdoblja, u kojemu se u vrelima spominju hrvatska plemena, još jednu ispravu iz *Policoriona*, iz godine 1240., o sporu oko zemalja u Gorici. Svjedoci su u toj ispravi Zadrani i Hrvati: među Hrvatima su s oznakom imena plemena dva Kačića, dva Jamometa, jedan Glamočanin i jedan Ramljanin, dok se neki drugi Hrvati navode bez naziva plemena.¹⁰¹

Nijedan od Hrvata koji se spominju u navedenim ispravama ne nosi uz svoje ime nikakvu stalešku oznaku, osim imena plemena, rjeđe i naziva časti koju vrši, a samo iznimno uz njihovo je ime dodana i oznaka ugleda (*nobilis*). To pokazuje da u tome ranom razdoblju, od prvih spomena hrvatskih plemena u ispravama u sredini 60-ih godina XII. stoljeća dalje, u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, između Zrmanje i Cetine, izvorima ne možemo utvrditi postojanje nižega plemstva, kao staleški organizirane zajednice. No upravo u tome istom razdoblju, u sredini 60-ih godina XII. stoljeća, podaci vrelâ upućuju na složenost društvenoga ustrojstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj jer se u ispravama počinju spominjati i pripadnici vlasteoskih rodova Kačića (od 1167.) i bibrirskih Šubića (od 1164.). Primjeri Kačića i Šubića ocrtavaju dvije društvene razine unutar širega pojma "plemstvo" u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.

Od vlasteoskoga roda Kačića prvi se spominje omiški knez Nikola (*Nicola kenesius Alemuysii*), koji sklapa savez s Kotoranima (1167.) i njegov sin Borislav (1188.). Kao omiški kneževski rod spominju se u pismu cara Emanuela Komnena, u kojemu se kaže da "neki od Kačića" (*Caciclorum aliqui*) drže ze-

mljišta Splitske nadbiskupije u Srinjinama (1180.). I, napokon, u ispravi o miru između omiških Kačića i Dubrovnika spominju se i “imena Kačićâ” (*nomina Cazichorum*), ukupno četrnaest, među njima i trojica sinova kneza Nikole, na čelu s Borislavom (1190.).¹⁰²

A gotovo istodobno, od početka 80-ih godina XII. stoljeća, u ispravama se spominju i pripadnici plemena Kačića u zadarsko-biogradskom zaleđu. U ispravi Stanče Lapčanina za Kokičane iz 1182. godine, o kojoj je ovdje već bilo riječi, svjedoci su i osmorica Kačića: Miroš i njegov sin Dobroš, Dragoslav Otrin, Juraj i Deško Toliše, Dragoš, Pribislav i Premko; u ispravi hercega Andrije iz 1198., kojom Samostanu sv. Krševana dosuđuje selo Suhovare, među otimačima (*inuasores*) je i Toljen Kačić (*Tolenio Caciclo*). I, napokon, među svjedocima je u, također već spomenutoj, ispravi iz 1207. o predaji crkve sv. Petra u Bubnjanima Samostanu sv. Kuzme i Damjana, i Hodimir Kačić (*Chodimiro Caciclo*).¹⁰³

Prva skupina navedenih primjera nedvojbeno se odnosi na kneževske, omiške Kačiče, druga na pripadnike plemena Kačića u zadarsko-biogradskom zaleđu, pa su društvene i prostorne razlike između njih u vrelima jasno određene. Dakako, nužno se postavlja pitanje: kako odrediti odnos između tih dviju skupina Kačićâ? Postoji li izravna, genetička, rodovska veza između omiških i zadarskih Kačića, jesu li omiški Kačići samo odijeljeni iver Kačićâ iz Lučke županije ili posve zasebna društvena cjelina, koju sa zadarskim Kačićima povezuje samo ime?

F. Šišić i M. Barada smatraju zadarske i omiške Kačiče jednom društvenom cjelinom, koja je samo prostorno razdvojena, pri čemu Barada izričito zastupa gledište da su se omiški Kačići “odielili od svojih suplemenjaka” u Lučkoj županiji, pa im je ishodište zadarsko-biogradsko zaleđe, ali ni jedan ni drugi ne upozoravaju na staleške i društvene razlike između tih dviju skupina Kačićâ.¹⁰⁴ Šišić je, doduše, desetak godina kasnije, u *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara* isticao da se “najodličniji rodovi” izdvajaju iz plemenâ “do položaja velikaša”, što znači da je zastupao gledište o društvenoj diferencijaciji unutar plemena, ali je ipak M. Šufflay (1925.), kako je ranije istaknuto, prvi u historiografiji izričito upozorio da se zbog politike Arpadovića “razvijaju usred plemena moćne obitelji” koje ugrožavaju čitavo pleme kojemu pripadaju.¹⁰⁵ Nada Klaić je pak zaključila da se to gledište M. Šufflaya poklapa s njezinom tezom da iz “plemstva dvanaestero plemena” valja izbaciti “sve one plemiće istoga imena, koji se tada ne ubrajaju u niže plemstvo”, odnosno da je Šufflay time jasno razlikovao dva sloja “među plemstvom u Hrvatskoj u XIV. st.”.¹⁰⁶

Uza sve napore historiografije i unatoč činjenici da vrela u drugoj polovici XII. i na početku XIII. stoljeća jasno razlikuju dvije društvene razine u pojmu Kačići, ipak izvornim podacima ne možemo objasniti kako je nastala razlika između “kneževskih” i “plemenskih” Kačića – dapače, ne možemo pouzdano, s osloncem na vrela, odgovoriti ni na pitanje postoji li među njima izravna

genetička veza, jesu li “omiški” Kačići nastali izdvajanjem iz plemena Kačića u Lučkoj županiji, u zadarsko-biogradskom zaleđu, premda bismo, možda, na takvu vezu smjeli pomišljati. Nasuprot tome vezu između bribirskih Šubića i plemena Šubić vrela izričito potvrđuju.

I bribirski Šubići, Bogdanac i njegov sin Miroslav, pojavljuju se u izvorima u 60-im godinama XII. stoljeća. U ispravi iz 1164. godine, o sporu oko zemalja u Tinju, pristav je Bogdanac (*Bogdanizum*), dok je u ispravi bizantskoga upravitelja Rogerija iz 1180. svjedok župan (*iuppanus*) Miroslav, sin Bogdanca. Prema ispravi za Stanče Lapčanina iz 1182. godine, bribirski je župan Miroslav u pratnji vojskovođe Maura, a 1184. godine daje Samostanu sv. Krševana za pristava sina Grgura, koji se 1200. godine nalazi u pratnji hercega Andrije i nosi titulu “knez” (*comes*).¹⁰⁷ Bogdanac u sačuvanim vrelima ne nosi titulu župana, ali je po svoj prilici i on, kao i njegov sin Miroslav, bribirski župan.

Gotovo istodobno s bribirskim županom Miroslavom u izvorima se pojavljuju i pripadnici plemena Šubić. U već spomenutoj ispravi iz 1183. godine o uvođenju Samostana sv. Krševana u posjed Brda jedan od svjedoka koji nose oznaku *nobiles* jest i Tolimir Stjepana Šubića. Polovicu stoljeća kasnije, 1238. godine, jedan drugi Tolimir Šubić, sin Radošev, spominje se u jednoj ispravi za selo Kokićane, dok se iz jedne isprave iz 1285. godine doznaje da pokraj posjeda u Starošanima imaju zemljišta i Šubići (*Subichi*). I, napokon, 1340. godine prodaje se šest ždrjebova zemlje u Jošanima Šubića (*in Gelsane Subichorum*).¹⁰⁸

Dok je uporište bribirskih župana bilo u Bribiru i Ostrovici, pripadnici plemena Šubić imali su svoja zemljišta u zadarsko-biogradskome zaleđu, a središte im je, čini se, bilo u Jošanima, jednom od sela oko Nadinskog blata. Da bribirski Šubići i njihovi odvojci ili “hiže” (Vj. Klaić) potječu od plemena Šubić, pokazuju isprave – doduše, tek od početka XIV. stoljeća. U Skradinu je 1311. godine svjedok “Wilixa”, sin Vučete iz Bribira, od plemena Šubić; 1368. godine knez Butko pokojnoga kneza Marka iz Bribira, od plemena Šubić, zalaže svoja zemljišta u Lučkoj županiji Budislavu, sinu pok. kneza Jurislava iz Bribira od plemena Šubić.¹⁰⁹ No pripadnici plemena Šubić i dalje su boravili na svojim baštinskim posjedima u Lučkoj županiji, pa su u drugoj polovici XIV. stoljeća bili, kao pripadnici nižega plemstva, članovi plemićkih sudskih stolova Lučke županije: 1379. godine Petar Matejev iz plemena Šubić (*generationis Subich*) jedan je od sudaca plemićkoga stola Lučke županije (*judices nobilium comitatus de Luka*).¹¹⁰

O društvenome izdvajanju pojedinaca iz okrilja plemenâ u Hrvatskoj između Zrmanje i Cetine, navlastito u Lučkoj županiji, u zadarsko-biogradskom zaleđu, u drugoj polovici XII. stoljeća prije svega svjedoči titula župana (*iuppanus*). Bribirac Miroslav, vjerojatno i njegov otac Bogdanac, župan je Bribirske županije. I Slovinja Gusić je župan u ispravi Bele III. iz 1188. za Samostan sv. Kuzme i Damjana.¹¹¹ I u ispravi Samostana sv. Krševana za Kamenjane iz 1194. godine jedan Gusić (*Boieius*) je župan (*iupanus*).¹¹² Titulu župana nosili

su u prvoj polovici XIII. stoljeća i pripadnici Lapčana-Karinjana (Jakov nakon 1202. godine, Martin i Juraj u prvoj polovici XIII. stoljeća).¹¹³

Primjer Lapčana-Karinjana iznimno je važan za ocrtavanje procesa u kojima nastaje niže plemstvo u Hrvatskoj južno od Velebita, jer pokazuje da čast žu-pana nisu u drugoj polovici XII. i u prvoj polovici XIII. stoljeća nosili samo pripadnici vlasteoskih rodova, koji će od početka XIII. stoljeća preuzeti naslov “knez” (*comes*), poput bribirskih Šubića ili krbavskih Gusića, nego i članovi plemenâ koji se, doduše, ističu ugledom na području Lučke županije, ali ipak ostaju na društvenoj razini plemena i u sredini XIV. stoljeća ulaze u “plemstvo dvanaestero plemena”, u hrvatsko niže plemstvo. Lapčani-Karinjani se dakle ne uspinju do razine vlasteoskoga roda i staleški ne razdvajaju u plemićki i vlasteoski sloj.¹¹⁴

Županska čast dopunjuje pogled u pojave društvenoga razdvajanja unutar hrvatskih plemena. U vrelima od sredine XII. do sredine XIV. stoljeća spominje se nekoliko skupina plemena: a) plemena koja u sredini XIV. stoljeća ulaze u zajednicu “plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske”, pa su poimence i navedena u spisu *Pacta conventa (Qualiter)*; b) plemena koja u času kad se stvara ta institucija u nju ne ulaze, pa u *Qualiteru* nisu ni spomenuta, ali koja se u sredini i drugoj polovici XIV. stoljeća spominju u vezi s “plemstvom dvanaestero plemena” i na stanovit način stječu prava koja uživaju članovi te institucije (Virevići, zaderski Draginići); c) plemena koja također ne ulaze u “plemstvo dvanaestero plemena”, ali za koja se prema sačuvanim vrelima ne može odrediti nikakav drugi društveni status, osim pripadnosti plemenu; d) plemena koja se spominju u vrelima XII. i XIII. stoljeća, ali im u kasnijim razdobljima više nema traga.¹¹⁵

Prva skupina hrvatskih plemena društveno je najvažnija, jer obuhvaća ona plemena koja se najčešće spominju u izvorima, pa im je i društvena uloga najopsežnija, ali su unutar te skupine primjetne razlike u razinama društvenoga ugleda. Među njima su četiri najistaknutija Kačići, Šubići, Gusići i Lapčani-Karinjani. Iz okrilja Kačića, Šubića i Gusića razvijaju se moćni vlasteoski rodovi, dok im se Lapčani-Karinjani društvenim ugledom približavaju, prije svega županskim naslovom, ali se iz njihova okrilja ipak ne razvija vlasteoski rod. Sva druga plemena, koja u sredini XIV. stoljeća pripadaju “plemstvu dva-naestero plemena”, razinom društvenoga ugleda za njima zaostaju.

No vrela ne upućuju samo na društvene razlike između pojedinih hrvatskih plemena, nego i unutar njih samih i to ne samo na prije spomenute razlike između vlasteoskih rodova i plemenâ, iz kojih se oni izdvajaju. Društvene razlike unutar plemena katkad su i znatno dublje. Na to upućuju podaci o prostornoj disperziji pripadnikâ hrvatskih plemena i o njihovu društvenom položaju.

Zadarsko-biogradsko zaleđe i Lučka županija nedvojbeno su prvobitni prostor hrvatskih plemena, kako je u historiografiji već odavno utvrđeno,¹¹⁶ ali vrela

pokazuju da njihovi pripadnici barem od druge polovice XII. stoljeća, a najvjerojatnije i znatno ranije, napuštaju prvobitna boravišta plemena i da se sele na obližnja područja, navlastito u gradska središta, prije svih u Zadar. Jedan su od najranijih primjera Lapčani. Već spominjani Stanče Lapčanin usvaja 1183. svojega rođaka Predihu i daje mu posjed u Kokičanima, a Prediha na početku XIII. stoljeća seli se u Zadar. Još prije usvajanja Predihe u Zadar se seli i Stančev sin Juraj, koji dio svojih zemalja u Kokičanima ostavlja Samostanu sv. Krševana.¹¹⁷ Zadar je i potkraj XIII. i na početku XIV. stoljeća najčešće određište pripadnika hrvatskih plemena. Jamomete, na primjer, nalazimo u Ninu i Zadru, Mogoroviće, Vireviće, Polečiče i Glamočane u Zadru, Šubiće na Pagu itd.¹¹⁸ Pomaci pripadnikâ hrvatskih plemena iz zaleđa prema Zadru na-stavljaju se do kasnoga srednjeg vijeka: ugledni zadarski građanin mletačkoga Zadra u prvoj polovici XV. stoljeća Grgur Mrganić podrijetlom je iz plemena Virevića, dok je imućni zadarski trgovac sredine XV. stoljeća Lovro Dražmilić podrijetlom Jamomet. Oni, doduše, napuštaju ime plemena, iz kojega su potekli, ali se u notarskim dokumentima katkad ipak ističe njihovo podrijetlo iz plemena Virevića i Jamometa.¹¹⁹

No osim prostorne disperzije pripadnika plemenâ unutar njih se vrši i imovinsko razdvajanje, pa pripadnici hrvatskih plemena postaju, na primjer, u prvoj polovici XIII. stoljeća težaci, odnosno kmetovi, na posjedima zadarskih samostana.¹²⁰ O ekonomskome i društvenome slabljenju hrvatskih plemena svjedoče i prodaje njihovih baštinskih posjeda u zadarskom zaleđu. Karinjani u prvoj polovici XV. stoljeća prodaju 12 ždrjebova zemljišta, Mogorovići 35 ždrjebova, Markovići, jedna grana bibrirskih Šubića, 28 ždrjebova itd., redovito zadarskim građanima.¹²¹

7) Doba staleškoga oblikovanja i uloga kraljevske vlasti

Grada o hrvatskim plemenima i o nižemu plemstvu, navlastito o ustanovi “plemstvo dvanaestero plemena”, upućuje na zaključak da je sredina XIV. stoljeća doba staleškoga oblikovanja nižega plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Isprava za Vireviće iz 1350./51. godine dokazuje da tada u Lučkoj županiji već postoje plemstvo (*nobiles*) s jedne i institucija “plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske” s druge strane. Dapače, na saboru hrvatskoga plemstva u Podbrizanima Virevići, kako je istaknuto, izjavljuju da su oni uvijek (*semper*) bili plemići.¹²² No nužno je naglasiti da ne postoje izvorni podaci prema kojima bismo mogli točnije odrediti vrijeme stvaranja nižega plemstva u Hrvatskoj, bilo u širem smislu (*nobiles*) bilo ustanove “plemstva dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske”. Pa ipak, podatke u ispravi za Vireviće i vrijeme staleškoga oblikovanja nižega plemstva u Hrvatskoj dopunjuju i barem nešto jasnije osvjetljavaju isprave o plemenu Prkalj (*Perkal*).